

**DUDUQLANISHNI ILMIY TALQIN QILISHNING EVOLYUTSIYASI
VA ZAMONAVIY KONSEPSIYALAR**

Ilmiy raxbar

Oxunov Ilxomjon Abduġaniyevich
Boxodirova Gulasalxon Ibroximovna
gulasalkhonbakhodirova@gmail.com

Andijon davlat pedagogika institute 1-kurs magistranti
Maxsus pedagogika (Logopediya) yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda duduqlanish (logonevroz) muammosining ilmiy talqin qilinishi tarixiy rivojlanish jarayonida tahlil qilinadi hamda turli davrlarda shakllangan nazariy yondashuvlar yoritiladi. Qadimgi davr fiziologik qarashlaridan boshlab, XX asrda shakllangan psixologik, nevrologik va kompleks yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, duduqlanishni o'rganishda zamonaviy multidisiplinar konsepsiyalar — neyropsixologik, psixolingvistik va ijtimoiy-kommunikativ yondashuvlarning ahamiyati ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari duduqlanishni tushunish va uni korrektsiyalashda integrativ yondashuvning muhimligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: duduqlanish, logonevroz, nutq buzilishlari, ilmiy yondashuvlar evolyutsiyasi, nevrologik nazariya, psixologik nazariya.

Nutq insonning ijtimoiy hayotidagi eng muhim kommunikativ vositalardan biri hisoblanadi. Nutq orqali inson o'z fikrini ifodalaydi, boshqalar bilan muloqot qiladi hamda jamiyatdagi turli ijtimoiy munosabatlarni amalga oshiradi. Shu sababli nutq jarayonida yuzaga keladigan har qanday buzilish shaxsning psixologik rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va kommunikativ faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Nutq buzilishlari ichida duduqlanish (logonevroz) eng murakkab va ko'p omilli muammolardan biri sifatida alohida o'rin egallaydi.

Duduqlanish nutqning sur'ati, ritmi va ravonligining buzilishi bilan xarakterlanib, ko'pincha nutq apparati mushaklarining ixtiyorsiz spazmlari bilan namoyon bo'ladi. Ushbu holat shaxsning muloqot jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishiga, psixologik noqulayliklar va ijtimoiy moslashuv muammolarining paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois duduqlanish muammosi uzoq vaqt davomida logopediya, psixologiya, nevrologiya va lingvistika kabi turli fanlar doirasida o'rganilib kelinmoqda.

Tarixiy jihatdan duduqlanishni tushuntirishga qaratilgan ilmiy qarashlar turli davrlarda turlicha talqin qilingan. Dastlabki davrlarda bu holat ko'proq fiziologik yoki anatomik nuqson sifatida talqin qilingan bo'lsa, keyinchalik

psixologik va nevrologik omillar bilan izohlanadigan nazariyalar paydo bo'ldi. XX asrga kelib esa duduqlanishni kompleks, ya'ni biologik, psixologik va ijtimoiy omillar o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladigan ko'p omilli jarayon sifatida ko'rib chiqish tendensiyasi kuchaydi.

Hozirgi kunda duduqlanishni o'rganishda zamonaviy ilmiy yondashuvlar — neyropsixologik, psixolingvistik va kommunikativ konsepsiyalar keng qo'llanilmoqda. Ushbu yondashuvlar duduqlanishning nafaqat nutq mexanizmlari, balki shaxsning emotsional holati, kognitiv jarayonlari va ijtimoiy muhit bilan bog'liq jihatlarini ham chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

Mazkur tezisning maqsadi duduqlanish muammosining ilmiy talqin qilinish evolyutsiyasini tahlil qilish hamda zamonaviy konsepsiyalar asosida uning nazariy asoslarini yoritishdan iborat. Shuningdek, duduqlanishni tushunish va uni korreksiyalashda kompleks yondashuvlarning ahamiyatini ochib berish ham tadqiqotning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Duduqlanish nutq buzilishlari orasida eng murakkab va ko'p omilli hodisalardan biri bo'lib, uning kelib chiqishi, rivojlanishi hamda namoyon bo'lish mexanizmlarini tushuntirishga qaratilgan ilmiy qarashlar tarix davomida turli bosqichlarni bosib o'tgan. Duduqlanishni ilmiy talqin qilish evolyutsiyasi bir necha muhim davrlarni o'z ichiga oladi: fiziologik yondashuvlar davri, psixologik nazariyalar davri hamda zamonaviy kompleks konsepsiyalar shakllangan davr.

Duduqlanishni ilmiy tushuntirishga qaratilgan dastlabki qarashlar qadimgi davrlarga borib taqaladi. Antik davr olimlari nutq buzilishlarini asosan fiziologik yoki anatomik omillar bilan izohlashga harakat qilganlar. Masalan, ayrim tadqiqotchilar duduqlanish til yoki nutq apparati tuzilishidagi nuqsonlar bilan bog'liq deb hisoblaganlar. Bu davrda duduqlanishni davolash ham asosan fiziologik usullar orqali amalga oshirilgan. Biroq keyingi ilmiy tadqiqotlar ushbu qarashlarning yetarli darajada asosli emasligini ko'rsatdi.

XIX asrga kelib duduqlanishni o'rganish jarayoni yangi bosqichga ko'tarildi. Bu davrda nutq buzilishlari nevrologiya va fiziologiya fanlari doirasida o'rganila boshladi. Tadqiqotchilar duduqlanishni markaziy asab tizimi faoliyati bilan bog'lashga harakat qildilar. Nutq apparatini boshqaruvchi miya markazlari faoliyatidagi muvozanatning buzilishi duduqlanishning asosiy sababi sifatida talqin qilindi. Ushbu davrda nutqning ritmik tashkil topishi, nafas olish, ovoz hosil qilish va artikulyatsiya jarayonlari o'rtasidagi muvofiqlik buzilishi duduqlanishga olib kelishi mumkinligi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

XX asr boshlarida duduqlanishni tushuntirishda psixologik yondashuvlar keng rivojlana boshladi. Bu davrda duduqlanish shaxsning emotsional holati,

ruhiy zo'riqish va psixologik travmalar bilan bog'liq jarayon sifatida talqin qilindi. Ayrim psixologlar duduqlanishni qo'rquv, hayajon, stress yoki salbiy ijtimoiy tajribalar natijasida shakllanadigan nutq buzilishi deb hisobladilar. Psixoanalitik yondashuv vakillari esa duduqlanishni shaxsning ichki psixik konfliktlari bilan bog'lashga harakat qildilar. Ushbu nazariyalar nutq buzilishining psixologik omillar bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatib berdi.

Keyinchalik duduqlanishni o'rganishda kompleks yondashuvlar shakllana boshladi. Zamonaviy ilmiy qarashlarga ko'ra, duduqlanish faqat bitta omil bilan izohlanmaydi, balki biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Shu sababli duduqlanishni tushuntirishda multidisiplinar yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy tadqiqotlarda neyropsixologik konsepsiya alohida o'rin egallaydi. Ushbu yondashuvga ko'ra, duduqlanish markaziy asab tizimining nutq jarayonlarini boshqarish mexanizmlaridagi o'ziga xos xususiyatlar bilan bog'liq. Miya yarim sharlarining funksional nomutanosibli, nutqni rejalashtirish va motor nazorat jarayonlaridagi buzilishlar duduqlanishning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkinligi ilmiy tadqiqotlarda ko'rsatib berilgan.

Bundan tashqari, psixolingvistik yondashuv ham duduqlanishni o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv nutq hosil qilish jarayonining kognitiv mexanizmlarini tahlil qiladi. Tadqiqotlarga ko'ra, duduqlanish nutqni rejalashtirish, til birliklarini tanlash hamda nutqni motor jihatdan amalga oshirish jarayonlari o'rtasidagi nomuvofiqlik bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Shuningdek, zamonaviy ilmiy konsepsiyalarda duduqlanishni ijtimoiy-kommunikativ nuqtai nazardan ham o'rganish muhim hisoblanadi. Ijtimoiy muhit, shaxsning kommunikativ tajribasi, atrofdagilarning munosabati va nutqiy faoliyatga qo'yiladigan talablar duduqlanishning namoyon bo'lish darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli hozirgi kunda duduqlanishni korreksiyalash jarayonida nafaqat nutq apparatini rivojlantirish, balki shaxsning psixologik holatini mustahkamlash, kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish ham muhim vazifa hisoblanadi.

Umuman olganda, duduqlanishni ilmiy talqin qilish evolyutsiyasi ushbu muammoni turli fanlar nuqtai nazaridan o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Zamonaviy tadqiqotlar duduqlanishni kompleks hodisa sifatida baholaydi va uni o'rganishda integrativ ilmiy yondashuvlarning ahamiyati tobora ortib borayotganini tasdiqlaydi.

Duduqlanish nutq buzilishlari orasida murakkab va ko'p omilli hodisa bo'lib, uning kelib chiqishi hamda rivojlanish mexanizmlarini tushuntirishga qaratilgan ilmiy qarashlar tarix davomida sezilarli darajada rivojlanib bordi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, duduqlanishni ilmiy talqin qilish jarayoni bir necha bosqichlarni bosib o'tgan bo'lib, dastlabki davrlarda u asosan fiziologik va anatomik omillar bilan izohlangan. Keyinchalik esa nevrologik hamda psixologik nazariyalar shakllanib, duduqlanishning kelib chiqishida markaziy asab tizimi faoliyati, emotsional holat va psixologik omillar muhim rol o'ynashi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

XX asr va undan keyingi davrda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar duduqlanishni kompleks hodisa sifatida ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatdi. Zamonaviy ilmiy qarashlarga ko'ra, duduqlanish biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Shu sababli ushbu muammoni o'rganishda neyropsixologik, psixolingvistik hamda ijtimoiy-kommunikativ yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda duduqlanishni korrektsiyalash jarayonida ham kompleks yondashuvdan foydalanish zarur hisoblanadi. Logopedik mashg'ulotlar bilan bir qatorda shaxsning psixologik holatini barqarorlashtirish, kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish hamda ijtimoiy muhitning qo'llab-quvvatlovchi rolini kuchaytirish muhim vazifalardan biridir.

Shunday qilib, duduqlanishni ilmiy talqin qilish evolyutsiyasi ushbu nutq buzilishini yanada chuqurroq tushunish hamda samarali korreksion metodlarni ishlab chiqish imkonini bermoqda. Zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida olib borilayotgan tadqiqotlar kelajakda duduqlanish muammosini yanada samarali hal etishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boboshina, E.N. Logonevroz i ego korrektsiya metody – Moskva: Prosveshchenie, 2005.
2. Yumashev, V.I. Narusheniya rechi u detey – Sankt-Peterburg: Piter, 2010.
3. Wendell, J. Stuttering Therapy and Research – Chicago: University of Chicago Press, 2007.
4. Conture, E.G. Stuttering: Theory and Research – San Diego: Singular Publishing, 1990.
5. Packman, A., Onslow, M. Neuropsychological Approaches to Stuttering – London: Whurr Publishers, 2002.
6. St. Louis, K.O. Fluency Disorders in Clinical Practice – New York: Thieme, 2011.
7. Shapiro, D.A. Stuttering and Anxiety – New York: Springer, 1999.
8. Ibrahimi, M. Logopediya va nutq buzilishlari – Toshkent: Fan, 2015.